

További bizonyíték, hogy a *Pappel* köznévi az erdélyi szászban *Schiffbaum* köznévi felel meg: Georg Kraus: *Siebenbürgisch-Chronik 1608–1665* című művében egy árvíz leírásakor a következőket írja: „...daß auf den grentzen des Flusses die hohen Schiffbaum und andere Bäume halb im Wasser stunden” (RÁCZ 1934: 22). Az erdélyi szászok Erdélybe olyan területről érkeztek, ahol hajózhatók voltak a folyók és a hajók árbócainak készítésénél nyárfát is használtak (PANCRATZ 1935: 16).

Napjainkban, német nyelvterületen a néhány szóból álló előjárósós helyjelölő névszerkezetből több esetben közterületi név jött létre. Ausztria: Eisenstadt, T 1980: *Beim Alten Stadttor, Am Graben*; Mattersburg, T 1978: *Am Bahndamm*; Rust, T 1979: *Am Seekanal*; Wien, T 1985: *Am Rosenhügel*. Németország: Aachen, T 1995: *Am Adamshäuschen*; Trier, T 1993. *Am Bach*; Berlin, T 1977: *Unter den Linden*. Svájc: Sankt Gallen, T 1980: *Am Hölzli*.

Néhány esetben a névvé válás folyamata megakadt és a viszonyító helymegjelölés tulajdonnévvé vált. A név képzettartalma erős (vö. BENKŐ 1947: 48). *Beim Alten Stadttor* (Eisenstadt), *Am Adamshäuschen* (Trier). Szerepet játszhatott a megszokás, a kényelem is. Más esetekben pedig egykori külterületi elnevezések (dülőnevek) kerültek változatlan formában a belterületi elnevezések közé: *Am Rosenhügel* (Wien), *Am Hölzli* (Sankt Gallen).

Hivatkozott irodalom:

- BENKŐ LORÁND 1947. *A Nyárádmente földrajzi nevei*. Budapest. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 74. sz.
- Hrsg. Stadtarchiv Rostock 1981. = *Rostocks Straßennamen von A–Z*. Kleine Schriftenreihe des Stadtarchivs Rostock. Sonderheft 5. Rostock.
- JUNGANDREAS, WOLFGANG 1962. *Historisches Lexikon der Siedlungs- und Flurnamen des Mosellandes*. Trier.
- PANCRATZ, ARNOLD 1935. *Die Gassennamen Hermannstadts*. Hermannstadt.
- Quellen zur Geschichte Siebenbürgens 1880. = *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*. I. Bd. Rechnungen (1380–1516). Hermannstadt.
- RÁCZ, ERICH 1934. *Die siebenbürgisch-sächsischen Straßennamen als Quellen der Kulturgeschichte*. Sibiu–Hermannstadt.
- SCHMELLER, JOHANN ANDREAS 1983. *Bayerisches Wörterbuch I–II. 1872–1877*. 4. Neudruck der 2. Ausg. München.
- SCHWAN, ERICH 1935. *Die Straßen und Gassennamen im mittelalterlichen Worms*. Gießen.

VINCZE LÁSZLÓ

A NÉVBOKROSÍTÁS NÉHÁNY JELLEMZŐJE A TÁPIÓSÁGBAN

1. A névbokor

A földrajzi nevek világában a rendszerszerűség egyik megnyilvánulása. Meghatározott jelentéskörhöz, jelentésmezőhöz tartozó közsökből születik a közterületi nevek egy része. Ennek következtében – a gondolkodás törvényei folytán – a névhasználó közösség tagjai könnyebben tájékozódhatnak, hiszen egy-egy településrész azonos tematikájú szavak, jelentések révén kapcsolhatóak egymáshoz. Se szeri, se száma ennek a

részrendszernek. A XVII. kerületben (Rákoskeresztúr) van egy *Madárdomb* nevű településrész, amelynek szinte minden utcaneve madármegnevezést tartalmaz: *Barátka*, *Flamingó*, *Füstifecske*, *Vadkacsa utca*. Egyetlen más jelentésmezőbeli egység jelenik meg: *Uzsoda utca*. Jászapátin az egykori JÖSSZE helyén kialakított üdülőtelep valamennyi utcaneve viszont virágmegnevezésű. Két utca eredetileg a munkásmozgalomra (*Kun Béla*, *Rudas László*) hívta fel a figyelmet, de azt is megváltoztatták úgy, hogy *Liliom*, illetve *Jázmin utca* lett belőlük. A korábban kissé csonka névbokor így válhatott teljessé a *h i v a t a l o s* névadás termékeként.

MEZŐ ANDRÁS már 1969-ben megfogalmazta ennek a jelenségnek a lényegét: „Érdekes jellemzője a városi (nyíregyházi) mesterséges elnevező tevékenységnek a *n é v - b o k r o s í t á s*, amelynek két határozottan elkülönülő módja van. (A kiemelés tőlem: F. F.) Gyakran előfordul, hogy az egymás mellett lévő vagy egymással kapcsolatban álló két (esetleg három) elnevezendő objektum a *z o n o s* megkülönböztető elemet kap.” (MEZŐ 1969: 201) A szerző említette példák egyértelműsítik a megállapítást: „Akácfa utca: Akácfa tér” (uo.). A megkülönböztető elemek azonossága egymáshoz köti a névhasználók tudatában is a két tereppontot, annál is inkább, mivel a rész és egész viszonya is értelmezhető e két név esetében. Ezt tartja MEZŐ ANDRÁS „*h o m o g é n n é v b o k r o s í t á s n a k*”. A másik, ennél talán gyakoribb jelenséget „heterogén névbokrosítás”-nak nevezi. Ebben az esetben „egy utcacsoportot egy közös fogalom alá tartozó szó(név) csoport) tagjaival különböztetnek meg” (uo.). A hivatalos névadásnak ez a módja meglehetősen régi. MEZŐ ANDRÁS közlése szerint Nyíregyháza *Hímes* nevű részén „...1930-i térképen ... szerepel a mai utcahálózat a mai hivatalos nevekkal: *Szalonka utca*, *Galamb utca*, *Fecske utca*, *Fürj utca*, *Rigó utca*, *Gém utca*. A keleti oldalon lévő Bujtos nevű városrész helyén egykor mocsár volt, a vizét 1849-ben csapolták le. A mocsár helyén keletkezett kertségben a századforduló óta szerveződnek az utcák. A K-Ny-i irányúak virágneveket (*Mák utca*, *Nefelejcs utca*, *Ibolya utca*, *Szefű utca*, *Liliom utca*) az É-D-i fekvésűek pedig férfi keresztneveket (*Géza utca*, *Kálmán utca*, *Béla utca*, *István utca*, *László utca*) viselnek. A régi mocsárból visszamaradt ... táj jellegére utaló közsókkal alkotott utcaneveket találunk: *Nád utca*, *Halász utca*, *Jég utca*, *Agyag utca*.” (MEZŐ 1969: 202) Valójában igen jól kitapintható rendszert alkot meg a neves szerző több mint harminc évvel ezelőtt. A megfogalmazott névteremtési eredmények máig hatóak, hiszen a mai névadás is természetesen él vele.

Már a rendszerváltás előtt megnőtt a hivatalos névadás szerepe, hiszen a települések egyre több és nagyobb részét beépítették, s ennek következtében új közterületi nevekre volt szükség. A rendszerváltozás pedig igényelheti bizonyos emlékállítást szolgáló nevek megváltozását, illetve régi, egykori nevek visszaállítását. E tekintetben Szeged közterületi neveinek Péter László által szorgalmazott módosítása igen jelentős, mintaszerű vállalkozás volt.

2. Bokrosítás Tápiószentmártonban és Tápiószőlősen

A fent elemzett folyamat alakulásában fontos szerepet játszhatott a földrajzinévgyűjtés. Ott is, ahol gyűjtés még nem folyt, de még inkább ott, ahol összegyűltek a múlt század során született nevek. A Nagykátai járás földrajzi neveit a nyolcvanas évek közepén gyűjtötték össze, és 2002-ben sikerült közzétenni (BALOGH-ÖRDÖG 2002). Így vált nyilvánvalóvá, hogy Tápiószentmárton névanyagában egy üdülőterület utcanevei névbokrot alkotnak, nagyjából úgy, amint MEZŐ ANDRÁS nyíregyházi anyagában.

A szóban forgó üdülõterület névanyaga a kiadvány 69–70. oldalán olvasható, természetesen térképpel együtt. A „10/146 *Kernáczstanya: Üdülõterület: Üdülõtelep Fr.*” szócikkkel kezdõdik és a 199. számú névcikkkel végzõdik: „*Pipacs utca*”. Több mint harminc madármegnevezés teszi ki a névanyag nagyobb hányadát. Talán jellemzõ, hogy a szentmártoni madármegnevezések között valamennyi nyíregyházi is szerepel. Egyetlen, illetve két kivételre bukkanunk, mivel a madármegnevezések között szerepel, méghozzá két ízben, a *Kincsem* nevezet is. Ő meg – lévén ennek a településnek a „szülõte”: még akár madár is lehetett, hiszen az egyetlen olyan magyar versenylõ, amely minden esetben gyõzött pályafutása során. Az ily módon jelölt üdülõrészt a település elõljárósága osztotta ki, a virágneveket kapó utcákat pedig mások. Egyébként a névanyagul szolgáló virágok csak részben esnek egybe a nyíregyháziival. Összesen hat nyíregyházi virágmegnevezésbõl kettõ azonos a tápiószentmártonival: *szegfû, lilium*. Az egy területen funkcionáló nevek a bokoralkotáson túl egyéb információt is közvetítenek, hiszen a birtokbavétele tekintetében volt különbség a több mint harminc, illetve a tizenhárom névvel jelölt területrész között. Mind a két névcsoport megkülönböztetõ elemeinek közös vonása, hogy nem szerepel közöttük olyan megnevezés, amelynek denotátuma ne lenne ismeretes a névhasználó közösség körében. Az embereket körülvevõ növény- s állatvilág egyedei tûnnek fel ugyanis az utcanevekben. (Az utóbbi információk Tóth János polgármester úrtól valók, hiszen e terület névadásának õ aktív részese volt. Egyébként a település belterületi névanyagában egyéb névbokrok is felfedezhetõk. Ugyancsak õ beszélt nem túl távoli tervükrõl. Van ugyanis egy külterületi lakott hely a község területén, amely hamarosan utcákat és természetesen utcanevet kap. A polgármester szerint minden utcanév *G*-vel fog kezdõdni, mivel a külterületi lakott hely neve: *Göbolyjárás*. A közlõ hozzátette: így a postás könnyebben el tud majd igazodni.)

Tápiószõlõs földrajzi neveinek összegyûjtése napjainkban folyik. Ez a település ugyanis a Ceglédi járás része, és bár a nyolcvanas évek közepén a nagykátaihoz tartozott, a neveket akkor nem gyûjtötték össze. A gyûjtést végzõ fõiskolai hallgató, Gál Hajnalka e munka során bukkant olyan névcsoportra, amelynek minden megkülönböztetõ eleme *B*-vel kezdõdik. A településrész neve: *B o g a r a s*. Ez azt jelenti, hogy a névadók (Kézér János és Veres Mihály) többszöri házátársamozás során 19 olyan utcanevet alkottak, amelynek az elsõ hangja *B*. Összesen húsz sajátos hangzású név használtak tehát. Az utcanevet betûrendben közlöm: *Bagoly, Bambusz, Banán, Barka, Bársonyka, Bazsalikom, Begónia, Berkenye, Biborka, Bimbó, Bodza, Bogáncs, Boglárka, Bojtorján, Borház, Borostyán, Borsó, Búzavirág, Bükköny utca*. Ez tehát hangzásbeli tényezõ, azaz akár alliterációt is feltehet az ember, ha például több, e területen lévõ utcanévet sorol fel. Fontos motiváció mindenképpen. Magában is jellegzetes és aligha gyakori névbokortípus. A másik fontos faktor a bokrosítás tekintetében, hogy a 19 névbõl 17 növénymegnevezés, egy madár (*bagoly*), egy további pedig épület (*borház*). A 17 növény megoszlása a következõ: 8 v i r á g, 6 egyéb n ö v é n y, 3 pedig f a. Az eltérés ugyan jelentõs, de a szavak bokorképzõ képessége aligha vitatható. Hangulati velejáró szempontjából lényeges különbségek mutatkoznak természetesen, hiszen a *bársonyka, biborka, bazsalikom, boglárka* kellemes hangulatot kelt, a *bogánca* és a *bojtorján* aligha.

Ugyanennek a településnek a névanyagában, a *Ceglédi úti tanyák* névvel jelölt részen hasonló módon alkotott nevek segítik a névhasználó közösség tagjainak a tájékozódást: *Tatárka, Tátika, Tearózsza, Tiszafa, Torma, Tölgyfa, Tõzeg, Tulipán, Tûzlilium, Tûztõvis utca*. A fenti neveket alkotó közszók közül 5 virágot, 3 fát, 1 növényt, 1 pedig

egyéb növényi és nem növényi tényezőt jelöl. A f a és a n ö v é n y aránya más, mint az előző, számosabb névcsoportban. Az öt virágmegnevezés hangulati velejárója pozitív, a többié semleges vagy negatív.

3. Kettős motivációjú közterületi nevek

A vizsgált névcsoportok egyik fontos jellemzője a tematikus, az azonos jelentésmezőbe sorolható köznevek névvé generálása. Ez a tény minden bizonnyal fontos és gyakori rendszeralkotó tényező. A neveket használó közösség minden bizonnyal könnyebben orientálódhat a településen, a településnek a szóban forgó tájékán. Ezt egészítheti ki, erősítheti a h a n g z á s b e l i hasonlóság. Ha igaz, hogy az alliteráció rímelést jelent, annak is igaznak kell lennie, hogy az ilyen névcsoportok kapcsolata intenzívebb, kifejezőbb, mint a csupán azonos tematikájú névszókból alkotott neveké.

Hivatkozott irodalom:

MEZŐ ANDRÁS 1969. A belterületi hivatalos névadás néhány sajátossága. MNy. 65: 198–204.
BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC (szerk.) 2002. *Pest megye földrajzi nevei V. Nagykátai járás*. A Pázmány Péter katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének kiadványai 4. sz. Piliscsaba.

FARKAS FERENC

A FÖLDRAJZI NEVEK HELYESÍRÁSÁRÓL

1. Előjáróban utalni szeretnék arra, hogy nem a földrajzi nevek helyesírásának általános kérdéseiről lesz szó ebben a rövid kis cikkben, hanem a fél évszázaddal ezelőtt kibontakozott országos földrajzinévgyűjtés és -kiadás gyakorlatának néhány mozzanatát eleve-nítem föl nagyobb részben szubjektív visszaemlékezés alapján. Kezdjük mindjárt az elején, a Zala megye földrajzi nevei című kötet (szerk. PAPP LÁSZÓ és VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg, 1964) megjelenésével.

Ünnepeltünknek, Ördög Ferencnek elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy az 1960-as évek elején útjára indult egy országos mozgalom, amely célul tűzte ki a pusztulóban levő helynevek, különösképpen a határrésznevek, dűlőnevek összegyűjtését. A munka megszervezése nagy szakértelmet igényelt, de talán még több problémát jelentett a terjedelmes névanyag kiadásra történő előkészítése, a közzététel alapelveinek kidolgozása. Abban az időben az MTA Nyelvtudományi Intézetében egy szobában dolgoztam Végh Józseffel, aki minden erejét, energiáját arra fordította, hogy a vállalkozás sikeres legyen, és az induló sorozat tudományos szinten is megállja a helyét, kielégítse azokat az igényeket, amelyeket a szakma támasztott a hasonló jellegű forráskiadványokkal kapcsolatban. Akiknek megadatott a lehetőség, hogy együtt dolgoztak Végh Józseffel, azok tudják, hogy nem volt magába zárkózó természetű, minden gondját, baját, szakmai problémáját megosztotta kollégáival, és kikérte tanácsukat, véleményüket.

A zalai kötet kiadásakor három alapvető problémát kellett megoldani, amelynek mindegyike közös gondolkodást, a vélemények egyeztetését tette szükségessé. Az egyik a közzététel módja, valójában a névcikkek szerkezetének kialakítása és sorrendje, a másik a hangjelölés kérdése és a harmadik a nevek helyesírása. A bevezetőben is szó van arról, hogy kik voltak azok, akik segítettek a lehető legjobb módszer kialakításában: Benkő Loránd,